

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر

فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی

سال سیزدهم، شماره‌ی ۴۲
تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۱۵-۱

ایما رضایی^۱

علیرضا کشور دوست^۲

نگاهی بر تحولات ژئوپلیتیکی مرزهای شمالی ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۸۸/۰۲/۲۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۸۹/۰۷/۳۰

چکیده

مجموع مرزهای جمهوری اسلامی ایران ۸۷۵۵ کیلومتر مربع است که شامل ۲۷۰۰ کیلومتر مرز دریایی و ۱۸۹۳ کیلومتر مرز رودخانه‌ای و ۴۱۶۲ کیلومتر مرز خشکی می‌باشد. از مجموع رودخانه‌های مرزی ۳ رودخانه مرزی در شمال کشور قرار دارند.

مرزهای شمالی ایران، اعم از مرزهای خشکی و رودخانه‌ای و نیز مرزهای دریای خزر، طی یک رشته رویدادهای در دوره روسیه تزاری و اتحاد جماهیر شوروی استقرار یافته‌اند.

مرزهای ایران همراه با تحولات بین‌المللی در دو سده نوزدهم و بیستم میلادی و با کاهش قدرت سلسله‌ها بویژه در دوره قاجار، روندی انقباضی داشته و باعث جدا شدن بخش‌هایی از کشور شد.

همزمان با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ایران با شماری از جمهوری‌های تازه استقلال یافته همسایه شد و ادعاهای ارضی و مرزی تازه‌ای شکل گرفت. ایران از سوی شمال با کشورهای ترکمنستان، ارمنستان و جمهوری

Email: ima.rezaee87@yahoo.com

Email: keshvardoost@iaurasht.ac.ir

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

۲- عضو هیأت علمی گروه جغرافیا دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

آذربایجان هم‌مرزگردید و خط مرزی ایران و جمهوری‌های شوروی سابق که قسمتی از آن را مرز آبی دریای کاسپین و مرزهای رودخانه‌ای تشکیل می‌دهد، جمعاً در حدود ۲۶۴۳ کیلومتر است. پژوهش حاضر به روش تحلیلی - توصیفی صورت گرفته و برآن است تا با استفاده از داده‌هایی همچون نقشه، جدول و آمار به شناسایی تحولات ژئوپلیتیکی مرزهای شمالی ایران پرداخته و با رویکردی علمی و نگرشی بازنگرانه این دگرگونی‌ها را مورد بررسی قرار دهد. سعی بر آن است تا به این پرسش که روند تغییرات مرزهای شمالی کشورمان چه بوده است، پاسخ دهد.

کلید واژه‌ها: مرز، خزر، روسیه، قاجار، جمهوری‌های تازه استقلال یافته، تحولات ژئوپلیتیکی.

مقدمه

آخرین حد قلمرو زمینی، هوایی و زیرزمینی هر کشور را مرز آن کشور گویند. کشور ایران بیش از ۶۰۰۰ کیلومتر با کشورهای پاکستان، افغانستان، ترکمنستان، جمهوری آذربایجان، ارمنستان، ترکیه و عراق مرز خشکی مشترک دارد. اگر کناره‌های خلیج پارس، دریای عمان و کاسپین را به آن بیفزاییم، طول مرزهای ایران به حدود ۸۷۵۵ کیلومتر می‌رسد. کوتاهترین مرزهای ایران، مرز ایران و ارمنستان است. ایران از سوی شمال با کشورهای ترکمنستان، ارمنستان و جمهوری آذربایجان هم مرز است و خط مرزی ایران و جمهوری‌های شوروی سابق که قسمتی از آن را مرز آبی دریای کاسپین و مرزهای رودخانه‌ای تشکیل می‌دهد، جمعاً در حدود ۲۶۴۳ کیلومتر است.

مواد و روش‌ها

روش اصلی این پژوهش، تحلیلی - توصیفی و بنا به سرشت متدلوزی آن برپایه اطلاعات کتابخانه‌ای است. در مراحل اجرای تحقیق، از روش قیاسی سود برده شده است. تحقیق موجود از ابتدا تا نتیجه‌گیری مراحل چهارگانه زیر را سپری نموده است:

- ۱- شناسایی و گردآوری منابع کتابخانه‌ای شامل منابع تاریخی، جغرافیایی و...
- ۲- مطالعه و کنکاش در منابع گردآوری شده و استخراج مطالب مورد نظر تحقیق از طریق فیش برداری
- ۳- تدوین و جمع‌بندی اطلاعات جمع‌آوری شده
- ۴- بررسی تجزیه و تحلیل اطلاعات تهیه گزارش پایانی و نتیجه‌گیری

محدوده تحقیق

در پژوهش حاضر، سیر تحولات ژئوپلیتیکی مرزهای شمالی ایران و تغییرات مرزی اش از زمان سلسله قاجار تا دوران جمهوری اسلامی مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته شده است و بررسی سرزمین های مرزی ای که با همسایگان شمالی اش داشته است و تا کنون مورد توجه شایسته ای قرار نگرفته است.

جایی که توده های انسانی در پی رسیدن به اهداف چالش برانگیز خود یعنی خشکی ها و کناره آب ها هستند، محل شروع اکثر منازعات ژئوپلیتیکی از جمله جنگ هاست. بسیاری از اختلافات و کشمکش های دیرین منشأ جغرافیایی دارند که ادعاهای ارضی متداول ترین آنهاست (زین العابدین، ۱۳۸۶، ۸۲). مرز و سرزمین، اغلب عامل منازعه ها و فرسایش امنیت در روابط بین الملل بوده بویژه در غرب آسیا این مورد بیشتر دیده می شود. در گذشته دولت ها با خطوط مرزی از یکدیگر جدا نمی شدند بلکه با سرحدات یا نواحی مرزی از هم باز شناخته می شدند. امروزه خطوط مرزی ارزش حقوقی دارند و وضعیت خطوط مرزی در سوابق سازمان ملل متحد نیز ثبت می شود (حافظ نیا، ۱۳۸۱، ۳۰۰). اساس و مبنای شکل مرزها و خط سیر آنها گوناگون است و در مجموع ناشی از توجه به امنیت، میراث تاریخی، موافقت نامه ها و درگیری های نظامی است؛ ولی در نهایت شکل هندسی مرزها زائیده تفکرات استراتژیک خواهد بود (عزتی، ۱۳۸۰، ۸۶). مرز (BOUNDARY) خط جدا کننده یک واحد از واحد دیگر را گویند. مرزهای سیاسی به منظور تحدید حدود سرزمین یک کشور ترسیم می شوند و در عین حال تعیین کننده محدوده دقیق حاکمیت آن کشور نیز محسوب می شوند. مرزهای بین المللی در واقع سطوحی هستند

مفهوم مرز عمودی که از فضا تا سطح زمین و سپس به زیرزمین امتداد یافته و حکومتها را از هم جدا می کنند (میرحیدر، ۱۳۸۶، ۷).

طول مرزهای کنونی ایران

درباره طول مرزهای کنونی و تثبیت شده ایران همانند مساحت ایران برآوردهای مختلفی شده است و اقوال متعددی وجود دارد. در واقع مساحت و محیط ایران هر دو نیاز به محاسبه جدیدی بر اساس پیشرفته ترین تکنیک های محاسباتی دارند، محاسبات انجام شده درباره محیط ایران که در واقع بیانگر طول مرزهای ایران است، تفاوت های چشمگیری با هم دارند، برای مثال کتاب جغرافیای نظامی ایران طول مرزهای ایران را ۷ هزار و ۷۰۴ کیلومتر و جغرافیای کامل ایران طول مرزها را ۸ هزار و ۵۵۰ کیلومتر و کتاب اقتصاد ایران آن را ۷ هزار و ۵۰ کیلومتر و کتاب شناسنامه جغرافیای طبیعی ایران طول مرزها را ۸ هزار و ۷۳۱ کیلومتر برآورد کرده است.

طول مرزهای شمالی ایران جمعاً به طول ۲۶۷۰ کیلومتر شامل:

۱- کرانه های ساحلی ایران از دهانه رودخانه آستارا

تا خلیج حسینقلی یا حسنقلی در دریای مازندران: ۶۵۷ کیلومتر

۲- مرز خشکی با آذربایجان و ارمنستان : ۱۷۵ کیلومتر

۳- مرز رودخانه ارس: ۴۷۵ کیلومتر مرز با قفقاز

۴- مرز رودخانه بالهارود: ۱۲۲ کیلومتر

۵- مرز رودخانه آستارا: ۳۵ کیلومتر

۶- مرز رودخانه اترک: ۱۹۵ کیلومتر

۷- مرز رودخانه سومبار: ۴۶ کیلومتر مرز با ترکمنستان

۸- مرز رودخانه تجن: ۱۶۷ کیلومتر مرز با ترکمنستان

۹- مرز خشکی با ترکمنستان: ۷۹۸ کیلومتر

طول مرزهای شمال کشور به روایتی دیگر، این گونه بیان شده است:

مرز مشترک خشکی با ارمنستان: ۴۴۹ کیلومتر

مرز مشترک خشکی و آبی با آذربایجان و نخجوان ۶۱۱ کیلومتر

مرز مشترک خشکی و آبی با ترکمنستان ۹۹۲ کیلومتر

مرز مشترک آبی با کشورهای حوزه خزر ۷۴۰ کیلومتر (جاسبی، ۱۳۸۱، ۲۶)

تحولات ژئوپلتیکی مرزهای ایران و روسیه تزاری

روسیه بزرگ ترین واقعیت ژئوپلتیک حیاتی برای ایران است و هیچ کشوری به اندازه روسیه قلمروهای خاک ایران را برای همیشه به اشغال در نیاورده است. ایران برای اولین بار هنگامی طعم قدرت روسیه را چشید که پتر کبیر به فکر گسترش اقتدار روسیه در سمت دریای سیاه و قفقاز افتاد (فولر، ۱۳۷۳، ۱۵۹).

زندگی در مرزهای یک امپراتوری بزرگ برای هر کشور کوچکی مخاطره آمیز است. روسیه می توانست با اتخاذ استراتژی اعمال نفوذ سیاسی غالب در شمال ایران، به جای انضمام خاک این کشور، از رویارویی با بریتانیا اجتناب

ورزد و بتواند به آب های گرم دسترسی یابد. مرزهای ایران و روسیه یک نقطه توقف تصادفی در جریان پیشروی روس ها در قرن نوزدهم است و میزان پایداری مرزها هنوز هم یکی از مسائل ژئواستراتژیک دنیای امروز است.

مرزهای قفقاز

مرزهای قفقاز در اوایل دوره قاجاریه، شامل مناطق آذربایجان، گرجستان ارمنستان و نخجوان بود؛ ولی طی دو جنگ معروف ایران و روس که به غلبه روس ها به ایرانی ها انجامید؛ دو قرارداد پی در پی بر ایران تحمیل شد که بر اساس آن، سرزمین های قفقاز از ایران جدا شدند: پس از اولین جنگ ایران و روس، قراردادی تحت عنوان عهدنامه گلستان در سال ۱۱۹۱ ه. ش/۱۸۱۳ م میان دو کشور بسته شد. دومین قرارداد پس از دوره دوم جنگ های ایران و روس در سال ۱۲۰۶ ه. ش/۱۸۲۸ م در ترکمنچای منعقد شد. به موجب این دو قرارداد، بخش های وسیع از قفقاز شامل قلمرو جغرافیایی سه کشور مستقل کنونی این منطقه از ایران جدا شدند (حافظ نیا، ۱۳۸۱، ۳۱۱).

عهدنامه گلستان

مناطق گرجستان، آران که استالین آن را جمهوری آذربایجان نام داد (مجتهد زاده، ۱۳۸۱، ۳۴۲) و ولایات ساحلی دریای سیاه، باکو، دربند، شیروان، قراباغ، شکی، گنجه، موقان و قسمت علیای تالش به دولت روسیه واگذار شد. به موجب این عهدنامه حق کشتیرانی در دریای خزر از ایران سلب شد. این عهدنامه که در شرایط نامناسبی بر ایران تحمیل شد، تکلیف سرحدات دو دولت را به طور قطعی تعیین نکرده بود و می بایستی نمایندگان دو دولت در سرحدات اجماع کنند و مرزها را معین نمایند (شمیم، ۱۳۸۳، ۹۳).

عهدنامه ترکمنچای

مناطق ایروان، نخجوان، اردوباد (تراپزاده، ۱۳۷۳، ۴) و بخشی از دشت مغان به روسیه واگذار شد (شمیم، ۱۳۸۳، ۱۰۲).

کشتی های تجاری روسی اجازه عبور و مرور آزاد در دریای خزر و در امتداد سواحل آن داده شد. همچنین بر اساس مفاد فصل سوم و چهارم این معاهده علاوه بر واگذاری مالکیت اراضی مذکور به روسیه، خط سرحدی و مرزی ایران از محل کوه آغری در سرحد دولت عثمانی و سرچشمه رود قراسوی سفلی و نقطه التقای آن با ارس تا مصب رودخانه آستارا در ساحل غربی خزر تعیین شد.

فصل سوم: شاه ایران از طرف خود و اخلاف و وراث خود خانات ایروان را که در دو طرف ارس واقع است و نیز خانات نخجوان و ایروان با به ملکیت مطلقه به دولت روس واگذار می کند (نقشه شماره ۱).

فصل چهارم: عهدنامه مربوط به خط سرحدی جدید بین ایران و روسیه یعنی مرز کنونی ایران و شوروی در منطقه آذربایجان است. در اجرای این فصل درباره تعیین خط مرزی یک سال پس از امضای معاهده هیأت مختلطی از نمایندگان ایران و روسیه مأمور این کار شدند و در آن هیأت میرزا مسعود مستوفی و مهندس بارتلمی و میرزا احمدخان از ایران نمایندگی داشتند. روس ها در اکثر نقاط مرزی تجاوز نمودند و پست های خود را به داخل خاک ایران پیش آوردند و حتی اسامی بسیاری از نقاط مرزی را تغییر دادند و قصد داشتند پروتکل جدیدی را به ایران تحمیل کنند که دولت ایران رسماً از امضای آن خودداری کرد (شمیم، ۱۳۸۳، ۱۰۲).

مرزهای آسیای مرکزی و ترکمنستان

منطقه آسیای مرکزی در دوره قاجاریه به خاک ایران تعلق داشت ولی پس از جنگ های ایران و روس در قفقاز و تحمیل دو قرارداد گلستان و ترکمنچای، روس های در پرتو آموزه های پتر کبیر، مرتباً حوزه نفوذ خود را برای دستیابی به آبهای گرم از طریق آسیای مرکزی گسترش می دادند.

به دنبال یک سلسله حوادث مرزی، روسها در ۲۱ دسامبر ۱۸۸۱ م/ ۲۲ محرم ۱۲۹۹ برای تعیین خطوط مرزی طرفین قراردادی را با ایران امضا کردند. بر اساس این قرارداد که به قرارداد آخال معروف است مناطق جغرافیایی آسیای مرکزی به روسیه واگذار شد و مرزها و سرحدات ایران و روسیه در شرق دریای خزر تا قلعه بابادورمز در شرق لطف آباد تعیین شد. در تکمیل مسیر خط مرزی، طی عهدنامه دیگری که در تاریخ ۲۷ می ۱۸۹۳ م امضا شد، خط مرز از بابادورمز تا رودخانه تجن و سپس تنگه ذوالفقار در مرز مشترک ایران و روسیه و افغانستان تعیین شد.

روستای فیروزه و اراضی اطراف روستای حصار و شلیگان به روسیه واگذار شد.

روستای فیروزه در دره های یال شمالی کوه های کوپت داغکه در حکم منطقه بیلاقی شهر عشق آباد به شمار می رود و در جنوب غربی این شهر واقع است. در عوض قطعه زمین ساحل راست رودخانه ارس محاذی قلعه قدیم عباس آباد و ده حصار در مرز ترکمنستان به ایران واگذار شد (جهانبانی، ۱۳۳۶، ۲۶) (نقشه شماره ۲).

مرزهای ایران و شوروی پس از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷

تحولی که در مناسبات ایران و روسیه پیش آمد، باعث شد عهدنامه مودت و دوستی بین ایران و روسیه در سال ۱۹۲۱ به امضاء رسید. ایران مشاور الممالک را برای گفتگو با مقامات شوروی به مسکو فرستاد و گفتگوهای آنها در سال ۱۹۲۱ (۷ اسفند ۱۲۹۹) به امضاء توافق نامه ای انجامید که امضاء مشاور الممالک و چیچرین وزیر امور خارجه شوروی را بر خود داشته و به عهدنامه مودت ایران و شوروی مشهور شد. امضاء این عهدنامه چند روزی پس از کودتای اسفند ۱۲۹۹ بود که به انجام می رسید (مهدوی، ۱۳۷۷، ۴). عهدنامه دوستی پیش گفته در تاریخ ۱۳۰۰/۹/۲۳ به تصویب مجلس شورای ملی ایران رسید.

بر پایه فصل سوم عهدنامه مودت و دوستی دو طرف توافق نمودند که برای تعیین نوار مرزی نتیجه «کمسیون» سرحدی ۱۸۸۱ را مبنا قرار داده و نیز دولت شوروی روسیه پذیرفت که: از بهره برداری از جزایر عاشوراده و دیگر جزیره هایی که در کرانه های ولایات استرآباد ایران واقع است، چشم پوشی نموده. نیز قریه فیروزه را با زمین های نزدیک آن به ایران باز گرداند.

دولت ایران نیز شهر سرخس - معروف به سرخس روس یا سرخس کهنه - را با زمین های نزدیک آن و منتهی به رودخانه سرخس در تصرف روسیه باقی گذاشت. همچنین توافق شد که برای بهره برداری از رودخانه اترک و دیگر رودخانه ها و آبهای مرزی و برای سامان دهی قطعی و نهایی بهره برداری از آبهای مرزی و همه مسائل مرزی و سرزمینی مورد اختلاف، انجمنی (کمیسونی) مرکب از نمایندگان دو طرف تشکیل شود.

در فصل دوازدهم شوروری از اداره کردن قریه زرگنده که متعلق به دولت سابق تزاری بوده چشم پوشی کرد (ابرار معاصر، ۱۳۸۶، ۴۴).

روزگار پهلوی دوم (۱۳۵۷-۱۳۲۰)

با به قدرت رسیدن رزم آرا، گشایشی کوتاه در روابط ایران و شوروی پدید آمد. در راستای دستیابی به هدفهای خویش، وی از در گفتگو با شوروی برآمد و این کار به امضای توافقنامه بازرگانی میان دو کشور در ۱۳ آبان ۱۳۲۹ و خاموشی تشنج های مرزی انجامید. دولت ایران متعهد شد هیأتی را برای تعیین مرزهای دو کشور و نشانه گذاری تعیین و اعزام نماید.

مجلس شورای ملی ایران، به تاریخ ۱۳۳۳/۱۲/۵ قانون اجازه مبادله موافقتنامه حل مسائل مرزی و مالی بین دولترین ایران و اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی را که در آن بر حل مسائل مرزی و دعاوی متقابل مالی مربوط به جنگ جهانی دوم تأکید شده بود، به تصویب رساند.

موافقتنامه یاد شده به امضای حمید سیاح و لاورنیتف سفیران کبیر دو کشور رسیده بود (نقشه شماره ۳).

ماده ۱: دو طرف برای کشیدن خط تازه مرزی، در نواحی مغان، دیمان، یدی اولر، سرخس و همچنین در ناحیه اترک از تپه سنگرتپه (صغیر تپه) در امتداد خط مرز تا دریای خزر به شرحی که در بند دوم آمده است، توافق نموده اند؛ و از این پس ادعای مرزی نسبت به هم نخواهند داشت.

بر پایه این توافقنامه ناحیه مرزی کرانه راست رود ارس در عباس آباد و روستای حصار با قطعه زمین آن در خاک ایران و روستای فیروزه و زمین های پیرامون آن در خاک شوروی باقی می ماند.

ماده ۲: خط مرز در «ناحیه ماورا قفقاز» از پیوندگاه مرزهای دولتی ایران، شوروی و ترکیه در پیوندگاه رود «ارس» با رود «قره سو سفلی» تا نقطه میانی مجرای ارس در شمال باختری آبادی «تازه کند» ایران امتداد می یابد.

در تاریخ ۲۴ اردیبهشت ماه ۱۳۳۶ قرارداد با ۴۴ ماده، یک پروتکل و سه پیوست درباره «انتظامات» مرزی ایران و «شوروی» در مسکو به امضاء رسید و سپس به تصویب مجلس های ایران رسید (جدول شماره ۱).

مجلس های شورای ملی و سنای ایران در ۱۴ اردیبهشت ۱۳۳۷، طی «ماده واحده» این فهرست انحراف هایی را که از خط مرزی موافقتنامه سال ۱۳۳۳ و اسناد پیوست آن به توافق هیأت های ایران و شوروی رسیده بود، تأیید کرد که ۱۳ مورد بود. برپایه این توافق در مجموع ۱۲۳ هکتار از زمین های ایران به شوروی و ۵۶۲ هکتار از زمین های شوروی به خاک ایران پیوست (ابرار معاصر، ۱۳۸۶، ۶۶).

با قوت یابی فضای تشنج زدایی (detent) در دهه ۱۹۶۰ میلادی، راه بر بهبود نسبی روابط ایران و شوروی هموار گردید و رفع اختلافات مالی و مرزی دو کشور از سر گرفته شد.

در تاریخ ۱۳۵۸/۸/۱۹ «لایحه» قانونی فسخ فصول ۵ و ۶ عهدنامه مودت مابین ایران و «روسیه» به تصویب شورای انقلاب جمهوری اسلامی رسید. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و به استقلال رسیدن جمهوری های جداشده، ایران با ترکمنستان، آذربایجان و ارمنستان همسایه شد.

آذربایجان

مرزهای آذربایجان در جنوب با ایران، مرزهای طبیعی است که شامل رود ارس، کوه های تالش، رودهای بلغارچای و آستاراچای است. طول مرزهای آذربایجان با ایران ۶۱۸ کیلومتر است (امیراحمدیان، ۱۳۸۲، ۱۳).

رود ارس در مرز ایران و ترکیه از رودخانه های مرزی کشور آذربایجان است و از کوه های ارضروم سرچشمه می گیرد و با گذر از ایران و ارمنستان به دریای خزر می ریزد (واحدی، ۱۳۸۲، ۵۴ و ۵۳).

جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان ۷۶۰ کیلومتر مرز مشترک دارند. خط مرزی ایران با آذربایجان (جمهوری نخجوان) از محل اتصال قراسوی سفلی و ارس و از محلی که به دارکلان و یادیم قشلاق معروف است آغاز می شود و تا آبادی قرادونی که خط منصف رودخانه ارس است، امتداد می یابد. خط مذکور در امتداد خط القعر رودخانه ارس تا تازه کند ادامه پیدا می کند و پس از عبور از جلگه مغان در بیله سوار، رودخانه بالهارود را قطع می کند؛ سپس در راستای این رود تا سرچشمه رود آدینه بازار که از شعبات آن است، از خط الرأس های ارتفاعات تالش عبور می کند؛ آنگاه بستر و مسیر رودخانه آستارا را تا مصب آن در ساحل غربی خزر ادامه می دهد. (حافظ نیا، ۱۳۷۹، ۳۰۹ و ۳۰۸) (نقشه شماره ۴).

به روایتی نیز گفته می شود از ۱۰۰۰ کیلومتر طول رود ارس نزدیک به ۲۸۰ کیلومتر آن از مرزهای قراردادی ایران عهد قاجار و روسیه هم اکنون مرزهای جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان است که طبق عهدنامه ترکمنچای ثبت و ضبط گردیده است (تکمیل همایون، ۱۳۸۰، ۱۰۴).

ارمنستان

جغرافیای ارمنستان: کشوری در جنوب باختری آسیا و قسمت جنوبی قفقاز، در جنوب گرجستان، باختر آذربایجان، شمال ایران و شرق ترکیه
 ارس، خط مرز آبی بین ایران و جمهوری ارمنستان در حد فاصل دو استان آذربایجان شرقی و سیونیک، محسوب و شناخته می شود. طول این خط در منابع مختلف بین ۳۵ تا ۴۱ کیلومتر در نوسان های مختلفی ثبت شده است (نقشه شماره ۵).

ترکمنستان

۹۹۲ کیلومتر با ایران مرز مشترک دارد. کشوری که اندکی بزرگتر از ایالت کالیفرنیا آمریکا است. موضع رسمی ترکمنستان نشان از آن دارد که مرزهای ایران و ترکمنستان از آرام ترین و با ثبات ترین مرزهای بین المللی ایران در دهه های گذشته بوده است (ابرار معاصر، ۱۳۸۶، ۳۲).
 مرز بین المللی در خاور و جنوب خاوری دریای خزر، در راستای کپه داغ جلو می رود. (ارتفاع ۸۷۰۰ پا) یک گودی در طول جغرافیایی از شمال باختری به جنوب خاوری در راستای کپه داغ کشیده می شود. بخش باختری این گودی را سامانه اترک پر کرده است.

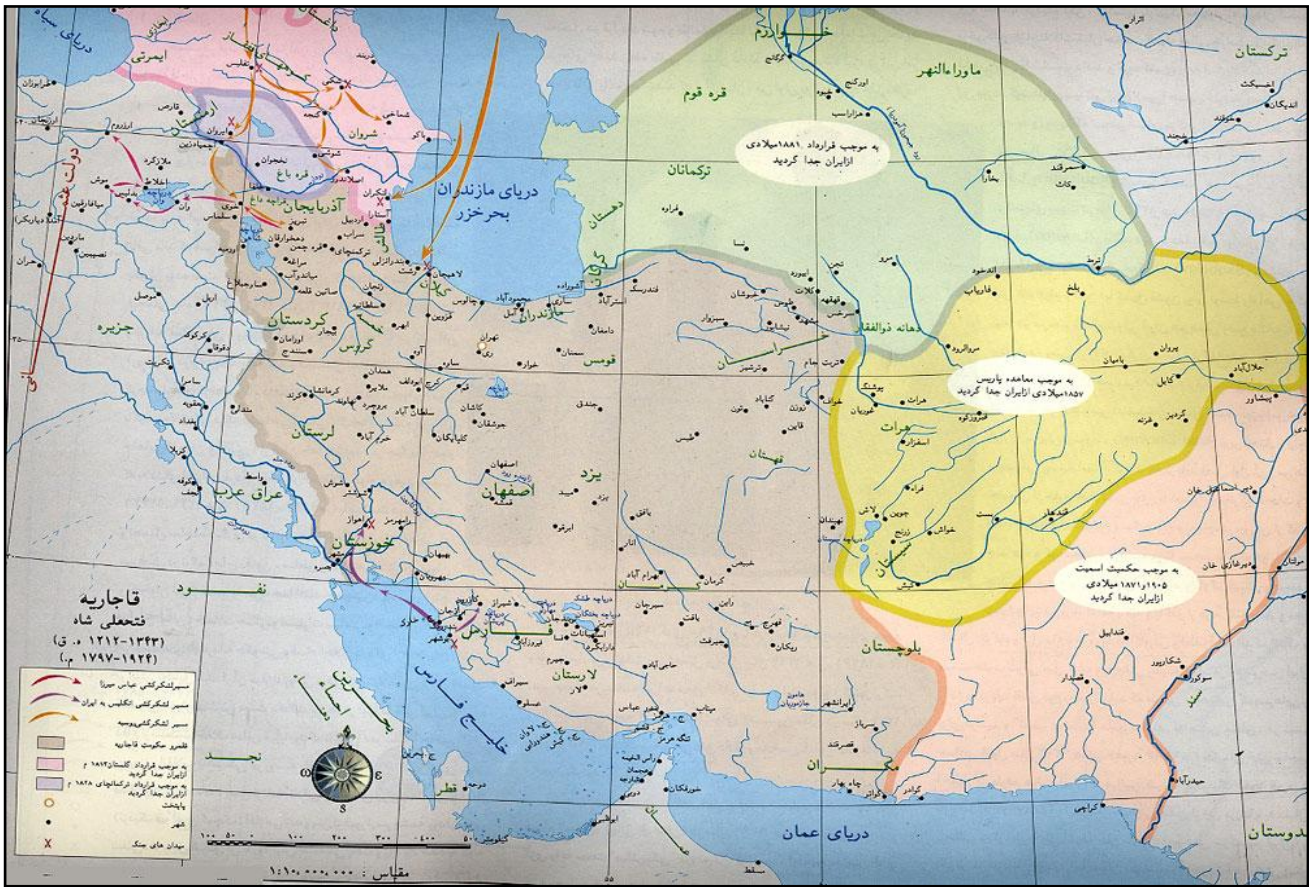
خط مرزی از مصب رود اترک آغاز می‌شود و در مسیر آن تا آبادی چات، در محل تلاقی رودهای اترک و سومبار امتداد می‌یابد؛ سپس از خط الرأس کوه های سنگوداغ و ساکریم گذشته، از چقان قلعه، کوه های چوب بست، شمال خیر آباد و شمال کلات نادری عبور می‌کند و در دو فرسنگی شمال سرخس ناصری به رود تجن منتهی می‌شود (نقشه شماره ۶).

نتیجه گیری

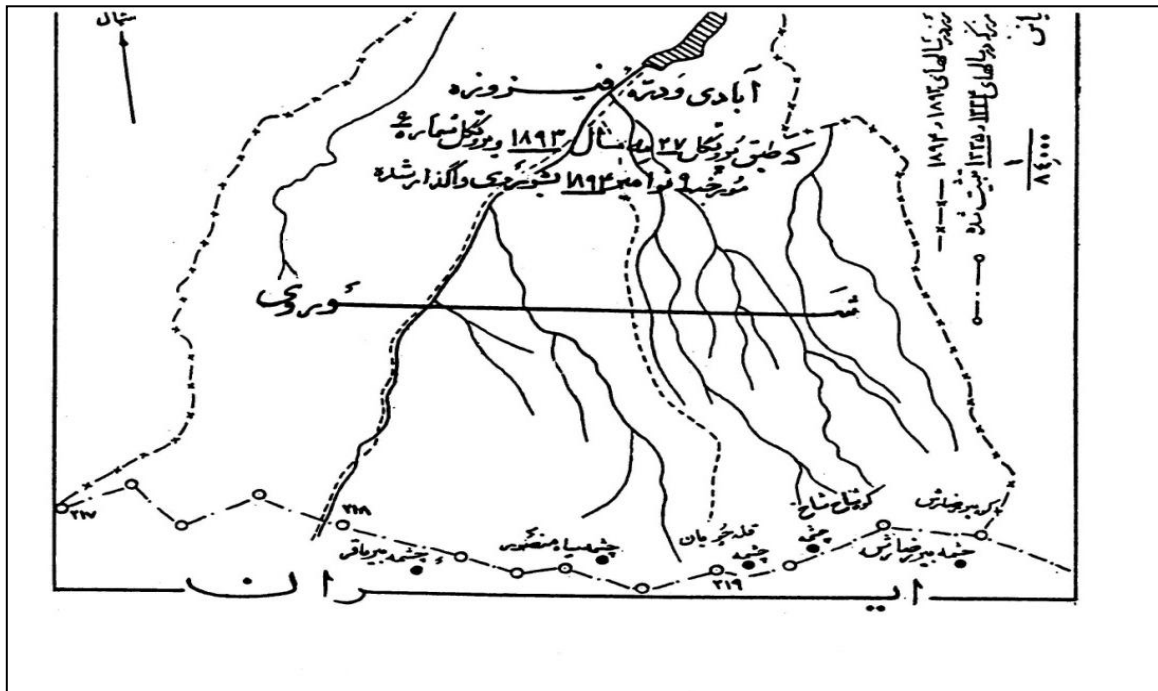
مرزهای ایران همراه با تحولات بین المللی در دو قرن ۱۹ و ۲۰ میلادی و با کاهش قدرت سلسله قاجاریه روندی انقباضی داشته است؛ بخش های وسیعی از کشور در شمال ایران جدا شد و به تصرف امپراتوری های مجاور در آمده است. در تعیین و تثبیت مرزهای شمالی ایران، عهدنامه های گلستان و ترکمنچای و آخال؛ و دولتهای روس و انگلیس بیشترین مداخله و نقش آفرینی را داشته اند که با افول این قدرت ها و پیدایش دولت های جدید، دور تازه ای از منازعات و ادعاهای مرزی آغاز شد که این وضعیت در قفقاز و دریای خزر قابل لمس است. ایران هیچ گاه نسبت به همسایگان خود اعم از کشورهای کهن و آنها که تازه تر تاسیس شده اند، ادعایی نداشته است. دولت و ملت ایران نشان داده اند که می خواهند درون کشورشان به آرامی زندگی کنند. در شمال ایران بحران اولیه در تعیین حدود مرزی ایران و آذربایجان بروز کرد، هرچند دولت و حکومت ایران سعی خود را در جهت تعریف مرزهای مشترک و تثبیت آن در قالب قرارداد های دو جانبه به کار بسته، اما باید توجه داشت که مسائل مرزی و ارضی مانند آتشیرخاکستر است که با وزش بادی، شعله ور می‌گردد پس از اتمام دوران جنگ سرد کشورهای منطقه، با راهبردهای نوین کشورهای امپریالیستی روبرو شدند، چیرگی بر افغانستان و عراق، تحولات آذربایجان و قفقاز و ... زنگ خطری است که برای همه به صدا درآمده است.

از این رو لازم است دولتها توجه خود را به اتخاذ سیاست های مناسب و راهبردی برای ایجاد روابطی پایدار و مسالمت آمیز با همسایگان خود متمرکز نمایند.

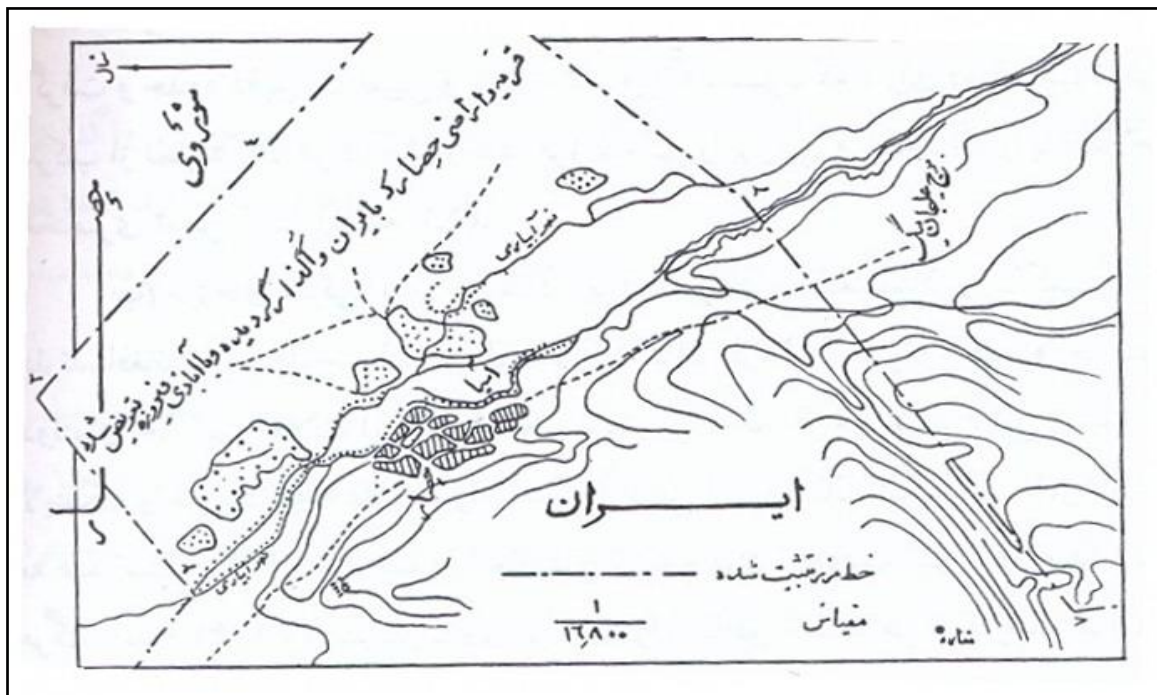
همینگونه، اندیشه ها و راهبردهایی درخور باید تا مرزهای ما نیز به پایداری پایا، دست یابند.

نقشه شماره ۱- مناطق جدا شده از ایران

نقشه شماره ۲- اصلاحات مرزی در دره فیروزه (منبع: حافظ نیا، ۱۳۸۱، ص ۳۱۶)

نقشه شماره ۳- اراضی واگذار شده حصار به ایران (منبع: حافظ نیا، ۱۳۸۱، ۳۱۶)

نقشه شماره ۴- کشور آذربایجان (منبع: www.map.com)

نقشه شماره ۵- کشور ارمنستان (منبع: سایت موسسه سحاب)

نقشه شماره ۶- کشور ترکمنستان (منبع: سایت موسسه سحاب)

جدول شماره ۱- مناطق مرزی ایران و شوروی برابر پروتکل پیوست قرارداد مرزی ۱۳۳۶ ش ۱۹۵۷ م

ردیف	نام منطقه عملیاتی مرزبانی		مقر دائمی مرزبانی		گستره عملیاتی		موارد موجود در مرز کنونی ایران ترکمنستان (مشخص شده با ستاره)
	ایران	شوروی	ایران	شوروی	شماره میل آغاز	شماره میل پایان	
۱	پلدشت	نخجوان	پلدشت	شاه تختی	پیوندگاه مرزهای ایران ترکیه، شوروی	۲۵	*
۲	جلفا	مغری	جلفا	جلفا		۳۵	
۳	کلبیر	جبرئیل	خمارلو	حادرود		۶۴	
۴	مغان	بیله سوار	گرمی	بیله سوار		۱۰۸	
۵	اردبیل	لنکران	اردبیل	لنکران		۱۴۴	
۶	اترک	قزل اترک	گنبد قابوس	قزل اترک		۱۴۵/۰	*
۷	غلامان	بهارون	غلامان	بهارون		۲۱۸	*
۸	لطف آباد	قهقهه	لطف آباد	قهقهه		۲۷۲	*
۹	سرخس	سرخس	سرخس (ایران)	سرخس (ترکمنستان)	پیوندگاه مرزهای ایران شوروی افغانستان	۲۷۲	

منبع: ابرار معاصر، ۱۳۸۶، ۶۴

منابع

- ۱- امیراحمدیان، بهرام (۱۳۸۲)، «بررسی کشورشناسی جمهوری آذربایجان»، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۲- تراب زاده، منیژه و دیگران (۱۳۷۳)، «ماهیت تحولات در آسیای مرکزی و قفقاز»، تهران، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- ۳- تکمیل همایون، ناصر (۱۳۸۰)، «سرگذشت دریای مازنداران»، تهران، انتشارات نیل.
- ۴- جاسبی، عبدالله (۱۳۸۱)، «نگاه تحلیلی بر موانع کشورهای ساحلی درباره ترسیم رژیم حقوقی دریای خزر»، تهران، انتشارات فرهنگ مقاومت.
- ۵- جهانبانی، امان الله (۱۳۳۶)، «مرزهای ایران و شوروی»، تهران، چاپخانه مجلس.
- ۶- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۷۹)، «جغرافیای سیاسی ایران»، تهران، انتشارات سمت.
- ۷- زین العابدین، یوسف (۱۳۸۶)، «درآمدی بر جغرافیای سیاسی پیشرفته»، رشت، انتشارات کتیبه گیل.
- ۸- شمیم، علی اصغر (۱۳۸۳)، «ایران در دوره سلطنت قاجار»، تهران، انتشارات زریاب.
- ۹- عزتی، عزت الله (۱۳۸۰)، «ژئوپلیتیک»، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۰- فولر، گراهام (۱۳۷۳)، «قبله عالم ژئوپلیتیک ایران»، ترجمه: عباس مخبر، تهران، انتشارات مرکز.
- ۱۱- گروه مولفان ابرار معاصر (۱۳۸۶)، «مرزهای ایران» ج ۱، تهران، انتشارات ابرار معاصر.
- ۱۲- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۱)، «جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی»، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۳- میرحیدر، دره (۱۳۸۶)، «مفاهیم بنیادی در جغرافیای سیاسی»، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۱۴- هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۷۷)، «سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۰)»، تهران، انتشارات قومس.
- ۱۵- واحدی، الیاس (۱۳۸۲)، «برآورد استراتژیک آذربایجان»، تهران، انتشارات ابرار معاصر.